

Olędzka, Monika

Żywioły utkane z języka

Opera Slavica. 2023, vol. 33, iss. 3, pp. 83-88

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2023-3-16>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79390>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20240131

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUKAVEC, J.: Vzrůst citlivosti versus cenzura. *ILiteratura.cz*. 19. 5. 2023. [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/46381-segi-stefan-nekorektni-literatura>. [cit. 2023-06-11].

SEGI, S.: *Nekorektní literatura: politická korektnost v české literatuře a literární komunikaci*. Praha: Academia, 2023. ISBN 978-80-200-3416-8.

VONDRUŠKA, V.: *Kronika zániku Evropy: 1984–2054*. Brno: MOBA, 2019. ISBN 978-80-243-8898-4.

About the author

Tomáš Erhart

Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czechia

erhy.tom@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0003-5695-7151>

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

<https://doi.org/10.5817/OS2023-3-16>

Żywioły utkane z języka

BRZUSKA-KĘPA, A.: *W kregu istnienia. Topika rytmu życia w poezji Marii Konopnickiej*. Siedlce, 2022.

Celem szkicu jest przybliżenie monografii, która w nieszablonowy sposób odczytuje utwory Marii Konopnickiej, bazując na rytmie życia wplecionym w poezję niezwykłą. Spod masek, schematów, ideologizacji wielkiej poetki w świadomości historyczno-literackiej Alicja Brzuska-Kępa wydobywa obraz inteligentnej, żywiołowej kobiety, emancypantki i dokonuje reinterpretacji jej twórczości poetyckiej.

Poprzez strukturalne ujęcie tematu rozpisanego na pięć rozdziałów, wyeksponowana jest przyroda jako dominujący motyw w poezji Konopnickiej. Szczególnie faworyzowane są pejzaże poetyckie, odbijające stan duszy człowieka. W pierwszym rozdziale zawarte są ustalenia teoretyczne dotyczące toposu i topiki, w celu usystematyzowania osiągnięć teoretycznoliterackich oraz przyjęcie konkretnych metodologicznych wytycznych. Autorka zaznacza fakt stosowania przez Konopnicką

metafor zarówno tych powszechnych w kulturze śródziemnomorskiej, jak i tych zindywidualizowanych oraz podkreśla w poezji wszechobecny upływ czasu, dyktujący zmienność życia¹. Rozważania dotyczą też poszczególnych etapów życia: występuje topika młodości i pełni, starości i śmierci, a nawet zmartwychwstania. Poetka żyjąca na skraju dwóch epok, pozytywistycznej i młodopolskiej, pokazana jest jako postać wyodrębniona na sprawy społeczne i egzystencjalne, czerpiąca inspiracje z romantyzmu, ludowości, motywów narodowo-patriotycznych.

Alina Brzuska-Kępa podkreśla inwariantywność toposów poetki, a z drugiej strony zaznacza, że są one spoiwem dla wspólnej literatury i ciągłości kulturowych tradycji². Dostrzega w utworach wieszczki wyraźną topikę rytmu życia i egzystencjalne refleksje nad próbą rozwikłania zagadki bytu. Uwagę zwraca współwystępowanie motywów przyrody ulegającej personifikacji. Jednocześnie autorka zauważa za językoznawcą Władysławem Zelechem, że ludowy rodowód poezji Konopnickiej nie jest potwierdzony badaniami statystycznymi struktur językowych, gdyż brakuje tu gwary i potoczizmów³. Stworzony świat baśni jest zaś przesiąknięty osobistymi uczuciami wplatanymi w realistyczne opisy, co zaprasza niejako do odszyfrowania podmiotowego krajobrazu duszy oraz swoistego światopoglądu poetki.

Autorka podkreśla, że Konopnicka jest mistrzynią konstruowania pejzaży *zarówno naturalnych, jak i społecznych, intymnych i emocjonalnych*⁴ oraz ich form hybrydycznych, dopełniających humanizację obrazu. Poprzez dobór odpowiednich stylizacji, struktur językowych skutecznie przemycła ona treści narodowyzwoleńcze. Dodatkowo poetycki geniusz dostrzeżony został w konstrukcjach pogrążonych głównie w temacie śmierci i nadziei na zmartwychwstanie Polski. Co więcej, niesamowita subtelność ukryta w warstwie językowej, sakralizacja i indywidualizacja scen uwidacznia poetkę siłującą się z tajemnicą życia od strony śmierci. Niemożliwość ludzkiego poznania, sprzeczności ducha i materii, zdominowanie przez jednostkę czasu i przemijalność czyni człowieka *rozłamanym w sobie*. Z drugiej strony pokazuje jak w sposób platoński dąży on do nieśmiertelności.

Oto w drugim rozdziale ciernistą drogą idzie homo viator, który obdarzony darem życia przez Boga-poetę, przędzie nić istnienia. W wykreowanej wizji wędrowca w półświadomie, niczym w letargu przemierzającego drogę życia, autorka dostrzega wielość metafor oscylujących wokół tematu ruchu, życiowego pędu, czy dynamiki,

- 1 BRZUSKA-KĘPA, A.: *W kręgu istnienia. Topika rytmu życia w poezji Marii Konopnickiej*. Siedlce, 2022, s. 11.
- 2 CIEŚLIKOWSKA, T.: Po co Homer? In: BRODZKA, A., SARNOWSKA-TEMERIUŚ, E. (eds): *Topika antyczna w literaturze polskiej XX w.* Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 14.
- 3 ZELECH, W.: Statystyczna struktura językowa poezji Marii Konopnickiej. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, 1997, s. 293.
- 4 Tamże, s. 41.

na przykład w „życiowej burzy” „prądzie życia”⁵. Konopnicka poprzez porównania uwydatnia podobieństwo szumu morskiej fali i bicia ludzkiego serca, jako głębi życia. W innym miejscu Alina Brzuska-Kępa dostrzega, że ogień paleniska domowego symbolizuje życie zarówno rodziny, jak i państwa⁶. Pokazuje zabieg antropomorfizacji matki-ziemi, wykorzystywanej u poetki jako pokrewną wizję Matki Bolesnej i człowieka – syna ziemi. Dostrzeżone zostały również metafory życia ludzkiego pochodzące z różnych pól semantycznych, co jest podobną tendencją do metaforyki stosowanej w Młodej Polsce. Dodatkowo autorka odczytuje Konopnicką *niczym herakliteskiego mędrca*⁷ w sposób wyraźny i czytelny akcentując zmienność, dynamikę i przemianę życia. Jej bohater „osadzony” w cykliczności żywiołów przyrody współistniejący w harmonii zjawisk, patrzy w głąb siebie i podąża neoplatońską myślą o nieśmiertelności ducha, która ma uwolnić go od siebie, a świat od więzienia materii.

W trzecim rozdziale autorka rozważa topikę młodości podejmowaną przez Marię Konopnicką wraz z symboliką, jak również innymi środkami poetyckimi, atrybutami jakie stosowała do nazwania dzieciństwa i dorastania. Widoczna poranna prostota i zachwyty światem, czy subtelna erotyka zawarta w wierszach przynosi ukojenie dojrzałej poetce. Jej wiek zdradza budowa utworu oraz treści zdecydowanie bogatsze niż osoby niedoroślej, a wkładane w usta dziecka. Z jednej strony odczuwa radość, świeżość kwiatów wiosennych, a z drugiej widzi wybladłe, nędzne łachmany dziewczęcia symbolizującego wiosnę, które musi dojrzeć szybciej, a w sensie pejoratywnym, zmierzyć się z pokusą i grzechem.

Widoczna jest alegoryczna nośność motywów poetki oraz ich bardziej symboliczna niż pejzażotwórcza funkcja oraz nawiązanie do pór roku: letniego promienia lub wiosny w odcieniach białego lub zielonego. Stosuje epitety pokazujące nasycenie światła lub przejrzystość powiązaną znaczeniowo z czystością moralną. Metaforyczne wizje wzlotów i uskrzydlenia towarzyszą rozkwitowi i świeżości wiosny. Autorka zauważa też, że wśród śpiewu skowronków i słowików, młodość ma większą skłonność do podejmowania wielkich czynów, idealizmu, zapału i energii.

Wzorzec antropomorfizacyjny można znaleźć w uroczystości ślubnej. Konopnicka poprzez rodzaj gramatyczny nazw Czorsztyn i Niedzica, pokazuje męczyznę i kobietę zawierających związek małżeński, gdzie dokonuje się swoista kontaminacja składników pejzażowych i kulturowych. Dodatkowo *Tęsknoty za tęsknotą*⁸ mogą podążać za bowarystowską niemożliwością, ułudą. Inny temat poruszany przez Alinę Brzuszkę-Kępe jest motyw miłości w poezji wieszczki narodowej, jako uczucia skrytego

5 Tamże, s. 61.

6 Tamże, s. 68–69.

7 Tamże, s. 73.

8 BRZUSKA-KĘPA, A.: *W kręgu istnienia. Topika rytmu życia w poezji Marii Konopnickiej*. Siedlce, 2022, s. 114.

przed światem, a zarazem zachłannego i zazdrosnego⁹. Wyraźne jest nawiązanie do subtelnego erotyzmu i aluzje do panien, które po odbytych godach *pogubiły wieńce*, do mitologicznego Erosa, czy nagiej piersi Fauna.

Autorka w swoim założeniu badawczym łączy topikę starości i śmierci. Podczas jesieni życia, czy relacji z podróży powtarza za Konopnicką jej: *memento mori*, podkreślając efektywność zabiegów poetyckich uzyskanych poprzez kontrastowe przywołania, na przykład gwarne gołębki i grobowej, surowej płyty¹⁰. W innym miejscu, w utworze *Sąd biblijny* inspirowanym freskami sykstyńskimi, widnieje postać Adama – jako siewcy *śmierci plonów* ulegającego nieposłuszeństwu względem Boga, co obarcza ludzkość brzemieniem umierania. Śmierć jest rozpatrywana jako epifenom czasu apokalipsy, który sprawia, że ludzie kamienieją, a puchar jest kielichem goryczy o ewangelicznej proveniencji. Stwierdza przy tym, że *życie i śmierć stają się dwiema rozpaczami, chwiejącymi się na krańcach bytu*¹¹.

Jako powszechne figury stosowane przez Konopnicką pisarka wymienia pytania retoryczne, swoistą hiperbolizację (np. *tysiąc śmierci*) i uniwersalizację ponadczasowego obrazu¹². Zauważa, że siła wyrazu jest również potęgowana przez odwołania do kategorii kolorów, dźwięków, czy zapachów w krajobrazie pobitewnym. Białość śmierci dopełnia czerwień krwi i czerń mogił i krzyży. Spersonifikowaną śmierć z kosą lub łabędzia w ludowej scenerii przywołują dźwięki dzwonów, zbijanie trumny lub śmiertelna cisza. Modernistyczne ideologie Konopnickiej korespondują z założeniami symbolizmu: starość i śmierć porównane są z jesienią i zimą. Wizja stepu *usianego kośćmi*¹³, czy ponura, nocna sceneria skłaniają do egzystencjalnych rozważań nad celem życia. Alina Brzuska-Kępa zaznacza w swojej pracy, że wyzwalanie się od śmierci i odpoczynek w Bogu, wytchnienie przez zmartwychwstanie, jest zgodne z europejską tendencją o korzeniach chrześcijańskich¹⁴. Zamykające koła ludzkiego życia, są zapowiedzią nowego istnienia. Towarzyszy temu metafora jutrzeńki¹⁵, w warstwie językowej wykorzystującej rzeczownik będący wyznacznikiem czasu, a jednocześnie zwiastujący świt odnawiającej się ludzkości.

Rozdział piąty pogłębia rozważania o odrodzeniu i rytmie życia w poezji Marii Konopnickiej najczęściej w kontekście zmartwychwstania Chrystusa, co potwierdza, że jest ona spadkobiercą romantyków, obdarzonych językiem ezopowym o proveniencji mesjanistycznej. Inne motywy nakreślone przez autorkę, to odrodzenie

9 Tamże, s. 17–20.

10 Tamże, s. 134–135.

11 Tamże, s. 134.

12 Tamże, s. 137–142.

13 Tamże, s. 168.

14 Tamże, s. 170.

15 Tamże, s. 193.

z popiołu i powstanie z grobu jako zbudzenie ze snu ku życiu, dopełnionego przez dźwięk hejnału wzywający do działania.

Bardziej s frazeologizowany niż symboliczny jest obraz *ojczystych łąków*, gdzie ziarno poczęte w ziemi zmienia się w kłosa zbóż, potrzebne do wypieku chleba. Konopnicka, według twórczyni opracowania, w poetyckich obrazach stosuje frazeologię agrarną, zaczerpniętą z danego regionu¹⁶. Dostrzega także wyraźne zwroty do Boga, występowanie w imieniu skrzywdzonych oraz metaforykę pór roku, kołowrotu nieustannego odradzania się natury. Wizerunek wieczności, boskiej doskonałości, przeglądającej się w ziemskich wodach morskich, stanowi nawiązanie do neoplatonickiej emanacji, gdzie doskonały byt Twórcy odbija się w przestrzeni ziemskiej¹⁷.

Alina Brzuska-Kępa podejmuje jeden ze słabiej rozpoznawalnych wątków twórczości poetyckiej Marii Konopnickiej topiki rytmu życia i analizuje go według „klucza egzystencjalnego”. Interpretuje swoistą wiązaną różnorodnych wierszy pokazując przemianę poglądów poetki dotyczących ludzkiego życia, które ewoluowały bez rewolucyjnych, gwałtownych zmian. Zwraca też uwagę na to, że przewartościowania w poglądach autorki wynikają z ciągłej zmienności życia ulegającego nieustannym przeobrażeniom w czasie i ziemskiej przestrzeni.

Autorka pokazuje, że dla Konopnickiej człowiek jest elementem cyklicznej przyrody i częścią wiecznego wszechświata, a wyznawana wiara przeprowadza go przez bramy śmierci do zmartwychwstania duszy i ciała zgodne z doktryną chrześcijańską. Zauważa też, że stosuje ona krąg skojarzeń i wyobrażeń dla określenia przeciwstawnych pojęć, na przykład życia i śmierci, życiodajnego Boga i marnego wędrowca zmierzającego ku wieczności.

Niniejsza publikacja przeciwstawia się stereotypowemu portretowi Marii Konopnickiej. Poprzez interpretację wyselekcjonowanych wierszy i przyjrzenie się warsztatowi artystycznemu, z perspektywy paradygmatów, kreślony jest wizerunek prawdziwej kobiety pełnej sprzeczności i żywiołowości, inteligentnej pasjonatki, poetki ludu, a jednocześnie kontrowersyjnej emancypantki. Autorka wnikliwie pokazuje rytm życia w poezji Marii Konopnickiej poprzez badania literaturoznawcze, zróżnicowanie estetyczne, indywidualność i uniwersalność w kwestiach egzystencjalnych jej twórczości na zrębie pozytywizmu i Młodej Polski.

Brzuska-Kępa opisuje paradygmat życia opisany przez poetkę paradygmat życia, jej uwrażliwienie na osobliwe i prospołeczne preferencje uwidaczniające bólu istnienia. Pokazuje ludzkość zakorzenioną w naturze, przechodząc cykle, etapy w naturze, aby przejść cykle, etapy konieczne do nowego życia.

16 Tamże, s. 208.

17 Tamże, s. 136–138.

W kręgu istnienia. Topika rytmu życia w poezji Marii Konopnickiej napisana przez Alinę Brzuskę-Kępe, korzystając w metodologii analityczno-interpretacyjnej, jest wnikliwą analizą literaturoznawczą i językową poezji występują w niej przykłady utworów, w których można odryć dynamizm i energię natury utkwionej w człowieku i jego misji odkrywania celu nadrzędnego – zbawienia.

Zachęcam po przyjrzenia się monografii o niezwyklej, złożonej, a zarazem intrygującej poezji pełnej żywiółów stworzonej przez prekursorkę multimedii¹⁸, w której dominuje obrazowość jako kamuflaż idei dla przemian wewnętrznych i społecznych ujętych w precyzyjnym, zrozumiałym języku opartym na potoczności jako bazie stylistycznej.

Monika Olędzka

Bibliografia:

- BRZUSKA-KĘPA, A.: *W kręgu istnienia. Topika rytmu życia w poezji Marii Konopnickiej*. Siedlce, 2022.
- BUDREWICZ, T.: *Językowy obraz drogi w poezji Konopnickiej*. Kraków, 2002.
- BUDREWICZ, T.: *Konopnicka. Szkice historycznoliterackie*. Kraków, 2000.
- CIEŚLIKOWSKA, T.: Po co Homer? In: BRODZKA, A., SARNOWSKA-TEMERIUŚ, E. (eds): *Topika antyczna w literaturze polskiej XX w.* Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- CIRLOT, J. E.: *Słownik symboli*. Przeł. I. Kania. Kraków, 2000.
- DŁUSKA, M.: O poezji Konopnickiej. In: *Studia i rozprawy*, t. 2. Kraków, 1970.
- KONOPNICKA, M.: *Poezje, t. 1–8*. Wydanie zupełne, krytyczne. Oprac. J. Czubek. Słowo wstępne H. Sienkiewicza. Warszawa, [1915–1916].
- ZYPOWSKA, M.: *Konopnicka jakiej nie znamy*. Warszawa, 1990.
- ZELECH, W.: Statystyczna struktura językowa poezji Marii Konopnickiej. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, 1997, z. 192.

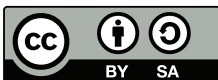
About the author

Monika Olędzka

Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czechia

531263@mail.muni.cz

<http://orcid.org/0000-0002-1678-1775>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

18 BUDREWICZ, T.: *Językowy obraz drogi w poezji Konopnickiej*. Kraków, 2002, s. 209.